

**Comissió Europea
contra el racisme i la intolerància**

**Tercer informe sobre
Andorra**

Adoptat el 29 de juny de 2007

Strasbourg, 12 de febrer del 2008

Per a més informació sobre els treballs de la Comissió europea contra el racisme i la intolerància (ECRI) i sobre altres activitats del Consell d'Europa en aquest àmbit, adreceu-vos al

Secretariat de l'ECRI
Direction générale des Droits de l'Homme et des Affaires juridiques
Conseil de l'Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Visiteu el nostre lloc web: www.coe.int/ecri

ÍNDIX DE MATÈRIES

INTRODUCCIÓ	5
RESUM GENERAL	6
I. SEGUIMENT DEL SEGON INFORME DE L'ECRI SOBRE ANDORRA	7
INSTRUMENTS JURÍDICS INTERNACIONALS	7
DISPOSICIONS CONSTITUCIONALS I ALTRES DISPOSICIONS FONAMENTALS	9
- <i>Legislació sobre la nacionalitat</i>	9
DISPOSICIONS EN MATÈRIA DE DRET PENAL.....	9
DISPOSICIONS EN MATÈRIA DE DRET CIVIL I ADMINISTRATIU.....	11
L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA.....	12
ÒRGANS ESPECIALITZATS I ALTRES INSTITUCIONS	13
- <i>El Raonador del Ciutadà</i>	13
EDUCACIÓ I SENSIBILITZACIÓ	14
ACOLLIMENT I ESTATUS DELS NO NACIONALS.....	15
ACCÉS ALS SERVEIS PÚBLICS	16
- <i>Accés a l'educació</i>	16
- <i>Accés a l'habitatge</i>	17
OCUPACIÓ	17
GRUPS VULNERABLES	19
- <i>Petits grups religiosos</i>	19
MITJANS DE COMUNICACIÓ	20
CLIMA D'OPINIÓ	21
CONDUCTA DELS AGENTS DE L'ORDRE	21
CONTROL DE LA SITUACIÓ EN EL PAÍS.....	22
II. TEMES ESPECÍFICS	23
INTEGRACIÓ DE PERSONES D'ORIGEN IMMIGRANT	23
LEGISLACIÓ SOBRE LA NACIONALITAT	25
BIBLIOGRAFIA	26

Introducció

La Comissió europea contra el racisme i la intolerància (ECRI) va ser creada pel Consell d'Europa. És un òrgan independent de control dels drets humans especialitzat en qüestions relacionades amb el racisme i la intolerància. Està formada per membres independents i imparcials que són nomenats sobre la base de la seva autoritat moral i els coneixements reconeguts per tractar sobre el racisme, la xenofòbia, l'antisemitisme i la intolerància.

Un dels pilars del programa de treball de l'ECRI és l'anàlisi, país per país, de la situació a cadascun dels estats membres del Consell d'Europa pel que fa al racisme i la intolerància, i on es formulen suggeriments i propostes per abordar els problemes identificats.

L'anàlisi, país per país, tracta tots els estats membres del Consell d'Europa de manera igual. El treball es duu a terme en cicles de 4/5 anys i en un any s'analitzen 9/10 països. Els informes de la primera volta es van acabar al final de l'any 1998 i els de la segona al final de l'any 2002. Els treballs per a la tercera volta van començar el mes de gener de l'any 2003.

Els informes de la tercera volta se centren en "l'aplicació". S'hi examina si les recomanacions principals que l'ECRI havia fet en els informes anteriors s'han seguit i s'han aplicat i, si és així, quin ha estat el grau d'èxit i efectivitat. Els informes de la tercera volta també tracten "temes específics" escollits segons les situacions diferents en els diversos països, i que en cada informe s'examinen de manera més aprofundida.

Els mètodes de treball per a l'elaboració dels informes inclouen l'anàlisi de documentació, una visita de contacte al país concernit i, després, el diàleg confidencial amb les autoritats nacionals.

Els informes de l'ECRI no són el resultat d'investigacions o proves testimonials. Són anàlisis que es basen en una gran quantitat d'informació recollida d'una gran varietat de fonts. Els estudis documentals es basen en un gran nombre de fonts escrites nacionals i internacionals. La visita in situ permet que es trobin els cercles directament concernits (governamentals i no governamentals) amb vista a reunir una informació detallada. El procés de diàleg confidencial amb les autoritats nacionals permet que aquestes proposin, si ho consideren necessari, que es facin esmenes a l'esborrany de l'informe, per tal de corregir tots els possibles errors que pugui contenir. Al final d'aquest diàleg, les autoritats nacionals poden demanar, si ho desitgen, que els seus punts de vista figurin com a annex a l'informe final de l'ECRI.

Aquest informe ha estat redactat per l'ECRI sota la seva única responsabilitat. Reflecteix la situació al 29 de juny de 2007 i qualsevol canvi posterior a aquesta data no està cobert per aquesta anàlisi ni tampoc s'ha tingut en compte en les conclusions i les propostes que planteja l'ECRI.

Resum general

D'ençà la publicació del segon informe de l'ECRI sobre Andorra, el 15 d'abril de 2003, s'ha progressat en una sèrie d'àmbits que s'havien destacat en l'informe. El 22 de setembre de 2006, Andorra va ratificar el Conveni de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial i va fer la declaració, segons l'article 14, que dona a les persones el dret a presentar una queixa davant el Comitè sobre l'eliminació de la discriminació racial. El mes de setembre de 2005 va entrar en vigor un nou Codi penal que estableix que la motivació racista en un delictes serà considerada com una circumstància agreujant i prohibeix la incitació a l'odi racial i també les organitzacions racistes. El mes de juny de 2002, es va crear un servei d'ocupació que ajuda a les persones que cerquen treball, també als immigrants. El mes de juny de 2003, les autoritats andorranes van promulgar una nova llei sobre els contractes de treball que prohibeix la discriminació racial en el treball.

No obstant això, una sèrie de recomanacions que l'ECRI havia fet en el seu segon informe, no han estat realitzades o només s'ha fet parcialment. Andorra no ha ratificat encara el Protocol núm.12 al Conveni europeu dels drets humans. Andorra no disposa encara d'una legislació completa i detallada de dret civil i administratiu que prohibeixi la discriminació racial en tots els àmbits. La legislació andorrana encara no preveu el repartiment de la càrrega de la prova en els casos de discriminació racial incloent-hi els que fan referència al lloc de treball. Encara no s'ha creat un sistema de recollida de dades que serviria per valorar la situació de grups d'origen immigrant en àrees com ara l'ocupació i l'accés als serveis públics, i per introduir polítiques destinades a resoldre els problemes que puguin sorgir en aquests sectors. A més, els residents estrangers no tenen dret a participar en les eleccions locals.

En el present informe l'ECRI recomana a les autoritats andorranes que prenguin més mesures en un cert nombre d'àrees. Recomana que ratifiquin sense demora el Protocol núm.12 al Conveni europeu dels drets humans. També recomana que promulguin lleis en matèria de dret civil i administratiu que prohibeixin la discriminació racial en tots els aspectes de la vida. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que creïn un òrgan especialitzat per combatre la discriminació racial o que amplii de manera específica les facultats del Raonador del Ciutadà en aquest àmbit. Recomana que es permeti als no nacionals de participar en les eleccions locals per millorar la seva integració en la societat andorrana i que se'ls permeti l'exercici ple dels seus drets. Una altra recomanació que fa l'ECRI és que els treballadors temporers, alguns d'ells treballen a Andorra diversos anys, tinguin dret al reagrupament familiar. L'ECRI també demana a les autoritats andorranes que assegurin que la nova llei d'immigració que es troba en procés de ser promulgada, no contingui disposicions que puguin fer encara més difícil per als no nacionals el fet d'integrar-se en la societat andorrana.

I. SEGUIMENT DEL SEGON INFORME DE L'ECRI SOBRE ANDORRA

Instruments jurídics internacionals

1. En el seu segon informe, l'ECRI instava urgentment les autoritats andorranes a activar el procés de ratificació del Protocol núm. 12 al Conveni europeu dels drets humans. També acollia amb satisfacció la signatura de la Carta social revisada, l'any 2000 i animava Andorra a ratificar-la el més aviat possible.
2. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que el 31 de maig de 2007, Andorra ha signat el Protocol núm.12 del Conveni europeu dels drets humans i que el text es troba ara en tràmit parlamentari. L'ECRI es felicita de la ratificació per part d'Andorra, el 12 de novembre de 2004, de la Carta social revisada que va entrar en vigor en aquest país l'1 de gener de 2005. Atès que la majoria de treballadors al Principat són d'origen estranger¹, caldria que es considerés la ratificació del Protocol addicional a la Carta social europea que preveu un sistema de queixa col·lectiva, ja que això els permetria de fer valer els seus drets davant el Comitè europeu de drets socials.
3. En el seu segon informe, l'ECRI recomanava a Andorra que ratifiqués el Pacte internacional de drets civils i polítics i els seus dos protocols, i també el Conveni de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial. També recomanava a Andorra que fes la declaració prevista a l'article 14 d'aquest Conveni que dóna a les persones el dret de presentar queixes davant el Comitè sobre l'eliminació de la discriminació racial.
4. L'ECRI es complau en constatar que, el 22 de setembre de 2006, Andorra va ratificar el Conveni de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial i va fer la declaració segons l'article 14 d'aquest Conveni. El mateix dia, Andorra també va ratificar el Pacte Internacional de drets civils i polítics i els seus dos protocols.
5. En el seu segon informe, l'ECRI tornava a animar Andorra que ratifiqués el Conveni núm. 111 de l'Organització Internacional del treball, relatiu a la discriminació en matèria d'ocupació i professió, el Conveni de la UNESCO contra la discriminació en l'educació, el Pacte internacional sobre els drets econòmics, socials i culturals, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries i el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals. També recomanava que Andorra ratifiqués el Conveni relatiu a l'estatus dels refugiats.
6. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que considerarien la ratificació del Conveni núm. 111 de l'Organització internacional del treball relatiu a la discriminació en matèria d'ocupació i professió, però que pel moment no ho tenien en projecte. Les autoritats andorranes han informat també l'ECRI que estan considerant la ratificació del Conveni de la UNESCO contra la discriminació en l'educació i que el Ministeri d'Educació ha emès una opinió favorable sobre aquest tema.

---

¹ La majoria de persones que treballen a Andorra són espanyoles, portugueses i franceses. Per a més informació sobre aquest tema, vegeu "Ocupació" i "Temes específics" més endavant.

7. No s'han ratificat ni el Pacte Internacional sobre els drets econòmics, socials i culturals, ni el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals. Andorra no ha ratificat la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries ni el Conveni de 1951 relatiu a l'estatus dels refugiats.

Recomanacions:

8. L'ECRI recomana a Andorra de ratificar sense demora el Protocol núm.12 al Conveni europeu de drets humans. L'ECRI reitera la seva recomanació que Andorra ratifiqui el Conveni núm. 111 de l'Organització internacional del treball, en matèria d'ocupació i professió, i el Conveni de la UNESCO contra la discriminació en l'educació el més aviat possible. Recomana que Andorra ratifiqui el protocol addicional a la Carta social europea revisada que preveu un sistema de queixes col·lectives.
9. L'ECRI torna a recomanar a Andorra que ratifiqui el Pacte internacional sobre drets econòmics, socials i culturals, el Conveni marc per a la protecció de les minories nacionals, el Conveni relatiu a l'estatus dels refugiats i la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.
10. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no tenen en projecte de ratificar el Conveni europeu sobre la nacionalitat. A més, tampoc no han ratificat el Conveni europeu sobre l'estatus jurídic del treballador migrant ni el Conveni per a la participació dels estrangers en la vida pública a nivell local. Les autoritats andorranes han explicat que la ratificació d'instruments jurídics internacionals pot implicar una revisió de la Constitució o de la legislació de conformitat amb l'article 24 de la Llei qualificada del 19 de desembre de 1996² que regula l'activitat de l'estat en matèria de tractats i que estableix que, abans de ratificar un instrument jurídic internacional, cal adaptar-hi la legislació nacional.
11. D'ençà la publicació del segon informe d'Andorra, va entrar en vigor, l'1 de març de 2006, el Protocol addicional al Conveni sobre el cibercrim, relatiu a la criminalització dels actes de caràcter racista o xenòfob comesos a través de sistemes informàtics. El Conveni internacional sobre la protecció dels drets de tots els treballadors migrants i els membres de les seves famílies, també va entrar en vigor l'1 de juliol de 2003. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no veuen cap motiu per no ratificar el Conveni sobre el cibercrim, relatiu a la criminalització dels actes de caràcter racista o xenòfob comesos a través de sistemes informàtics. També han informat l'ECRI que estan considerant la ratificació del Conveni internacional sobre la protecció dels drets de tots els treballadors migrants i els membres de les seves famílies.

---

² Aquest article estableix que: 1. Els tractats vigents seran directament aplicables per tots els òrgans judicials i administratius de l'estat i crearan drets i obligacions per als particulars, llevat que del text del tractat o de l'autorització de conclusió resulti que la seva aplicació està condicionada a la promulgació de lleis o l'aprovació de disposicions reglamentàries. 2. Si l'execució d'un Tractat necessita desenvolupament legislatiu, el Govern presentarà al Consell General, en el termini ,més breu possible, el corresponent Projecte de Llei. Aquest Projecte de Llei sera tramès al Consell General en demanar l'aprovació d'un Tractat sempre que aquest ja sigui vigent entre altres estats o bé disposi que els estats part hauran de comptar amb la legislació adequada en el moment de l'entrada en vigor. 3. El Consell General podrà delegar en el Govern la potestat de dictar les normes necessàries, dins els límits i en les condicions previstes a l'article 59 de la Constitució. 4. El Govern, si s'escau, dictarà les disposicions reglamentàries necessàries per a l'execució dels Tractats en el que pertorqui a matèries de la seva competència. 5. Els efectes jurídics de les reserves, objeccions a les reserves, canvis territorials que afectin els estats part en un Tractat o les disposicions incompatibles entre dos o més Tractats es determinaran segons les disposicions dels propis Tractats o, en el seu defecte, segons les normes generals del Dret Internacional.

Recomanacions:

12. L'ECRI recomana a Andorra que ratifiqui el Conveni europeu sobre l'estatut jurídic del treballador migrant i el Conveni sobre la participació dels estrangers en la vida pública a nivell local. L'ECRI recomana també a Andorra que ratifiqui el Protocol addicional al Conveni sobre el ciber crim, relatiu a la criminalització dels actes de caràcter racista o xenòfob comesos a través de sistemes informàtics, com també el Conveni internacional sobre la protecció dels drets de tots els treballadors migrants i els membres de les seves famílies.

Disposicions constitucionals i altres disposicions fonamentals

- *Legislació sobre la nacionalitat*

13. Vegeu "Temes específics" més avall

Disposicions en matèria de dret penal

14. En el seu segon informe, l'ECRI animava les autoritats andorranes a fer menció expressa de la motivació racista com a circumstància agreujant en el Codi penal. L'ECRI també assenyalava que hi havia una manca d'estadístiques pel que fa als incidents racistes i animava el servei de policia i les autoritats judicials a establir un sistema de control, classificació i registre dels incidents racistes que els són comunicats, del seu seguiment i el tractament que es dona a aquest tipus d'incidents.
15. L'ECRI es complau de constatar que el nou Codi penal que va entrar en vigor el 23 de setembre de 2005, conté diverses disposicions sobre els delictes racistes. L'article 30 castiga la comissió d'un delictes penal "per motius racistes o xenòfobs o per motius relacionats [...] amb la religió, la nacionalitat [i] l'origen ètnic". L'apartat 6 d'aquest article, també disposa que la motivació racista en un delictes penal es considera una circumstància agreujant. Aquest article ha estat aplicat fins ara només rarament, en part perquè el Codi és relativament recent i també perquè pocs casos relacionats amb racisme han estat portats als tribunals. D'ençà la publicació del segon informe de l'ECRI, s'ha denunciat una mitjana de dos casos l'any per actes o difamacions racistes. Les autoritats van informar l'ECRI que els actes racistes són força rars a Andorra. Van indicar que en els anys 2002 i 2003 només es va produir una denúncia per insults racistes entre col·legues. L'any 2004 no hi va haver cap denúncia. L'any 2005 hi va haver una denúncia pel mateix tipus de delictes que el 2002 i el 2003, i també una altra per insults racistes entre menors de la mateixa escola. L'any 2006 es va produir una denúncia per amenaces amb arma blanca entre veïns, seguida de declaracions racistes insultants. El 13 de març de 2007 se'n va produir una altra per amenaces a membres d'un grup religiós (contra un musulmà) en violació de l'article 339 del Codi penal que estableix que "el qui, amb ànim injuriós i amb publicitat, realitzi actes o profereixi expressions greument ofensives per als membres d'un grup religiós, nacional, ètnic [...] ha de ser castigat amb pena d'arrest." L'ECRI no té informació sobre les actuacions judicials relacionades amb aquests delictes.

16. El raonador del ciutadà³ ha informat l'ECRI que d'ençà que va iniciar el seu mandat el 2006, ha rebut dues queixes per discriminació racial. La primera era d'un resident que va presentar una queixa després d'una discussió durant la qual denunciava que havia estat insultat perquè és negre. El raonador del ciutadà li va aconsellar de presentar una denúncia a la policia i a la Batllia. Tanmateix el cas va ser desestimat perquè hi havia hagut insults per les dues parts. El segon cas, va ser una queixa per discriminació racial que un musulmà va presentar davant el Raonador del Ciutadà, perquè havia demanat assistència a la Caixa Andorrana de Seguretat Social i s'havia sentit discriminat. El cas no es va portar a la Batllia perquè el raonador del ciutadà va demanar explicacions a la CASS i li van dir que havia estat un malentès per part de la persona que presentava la queixa i la direcció de la seguretat social va donar suport a l'explicació del seu empleat. El raonador del ciutadà va considerar que no hi havia motius suficients per donar curs a la queixa. Per tant, l'ECRI constata que fins ara no hi ha jurisprudència sobre infraccions racistes, atès que les disposicions del nou Codi penal referents al racisme rarament són aplicades.

Recomanacions:

17. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'assegurar-se que els tribunals apliquen les disposicions del nou Codi penal que castiga els delictes racistes. També recomana que duguin a terme campanyes d'informació per donar a conèixer aquestes disposicions al públic en general i especialment a les víctimes potencials d'aquest tipus de delictes. L'ECRI recomana que les autoritats prenguin mesures de sensibilització destinades a les persones que poden estar exposades a ser víctimes de delictes racistes per tal d'encoratjar-les a que els denunciïn.
18. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que l'1 de gener de 2007 la policia ha començat a elaborar un nou programa estadístic de delictes anomenat *Base general d'informacions i de estadístiques criminals (BGIEC)*. Aquest programa ha de servir per recollir dades sobre tots els delictes comesos i tots els arrestos duts a terme per la policia. Recull tots els tipus de delictes relacionats amb la discriminació. Aquest sistema hauria de permetre a les autoritats andorranes de portar un control dels delictes racistes comesos al Principat d'Andorra.

Recomanacions:

19. L'ECRI encoratja les autoritats andorranes a continuar la recollida d'informació sobre tots els delictes racistes.
20. En el seu segon informe, l'ECRI assenyalava que no hi havia cap disposició en el dret penal d'Andorra destinada a prohibir les organitzacions racistes.
21. L'ECRI es felicita per la inclusió en el nou Codi penal d'una disposició que prohibeix les organitzacions racistes. L'article 359 del Codi disposa que "una associació il·lícita és un grup de persones organitzat per a una de les finalitats següents: cometre algun delicte o promoure'n la comissió; que tot i tenir com a objecte un fi lícit, recorri per aconseguir-lo a mitjans violents de caràcter delictiu; que promogui la discriminació o la violència contra persones, grups o associacions per raó del seu origen o de la seva pertinença nacional o ètnica, o la seva religió [...]". Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no hi ha grups ni organitzacions racistes al Principat. La unitat especial de la Policia

³ Per a detalls sobre la tasca del Raonador del Ciutadà, vegeu "Òrgans especialitzats i altres institucions" més endavant.

encarregada dels assumptes relacionats amb moviments d'extrema dreta, creada en el departament de recollida d'informació, no ha trobat cap prova de cap moviment racista organitzat. Tanmateix, en un cert moment, van constatar que un gran nombre de joves tenien contacte amb una persona que viu a Andorra i que és coneguda en els cercles *skinhead*. L'any 2005, un cert nombre de joves associats amb aquests grups van trencar els contactes amb els grups *skinhead*. Les autoritats van assenyalar que mai s'havia format públicament un grup organitzat i han informat l'ECRI que alguns d'aquests joves han estat dirigits vers els serveis socials o psiquiàtrics o que han deixat les seves activitats. A més, l'any 2005 un jove *skinhead* va ser jutjat i empresonat. Per tant, l'ECRI constata que sembla que les autoritats estan fent esforços per controlar l'emergència de moviments *skinhead* i altres grups d'extrema dreta i poder respondre amb rapidesa.

Recomanacions:

22. L'ECRI anima les autoritats andorranes a continuar atentes respecte dels moviments *skinhead* i els grups d'extrema dreta. Recomana d'assegurar-se que l'article 359 del Codi penal s'aplica en aquells casos que sigui necessari. També recomana d'efectuar campanyes de sensibilització sobre els perills d'aquest tipus d'organitzacions que s'adrecen de manera especial a la gent jove.

Disposicions en matèria de dret civil i administratiu

23. En el seu segon informe, l'ECRI recomanava que es controlés l'aplicació dels articles següents del Codi de l'Administració del Principat d'Andorra: l'article 21, que estableix el principi d'igualtat davant l'administració pública i prohibeix la discriminació per raó, entre altres, de la raça o la religió; l'article 59-3 que estableix que l'Administració pública és jurídicament responsable en el cas d'actes discriminatoris, i també l'article 70, que estableix que els funcionaris poden ser objecte de sancions civils, penals i disciplinàries en el cas de danys ocasionats en l'exercici de les seves funcions. L'ECRI també recomanava fermament a les autoritats andorranes d'introduir un conjunt de mesures generals i detallades en el dret civil i administratiu que prohibeixin la discriminació racial en tots els aspectes de la vida.
24. Sembla que no s'ha fet cap pas per controlar l'aplicació dels articles 21, 59-3 i 70 del Codi de l'Administració del Principat d'Andorra. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no s'ha portat cap cas de discriminació racial als tribunals administratius. Per tant, aquests articles no han estat mai aplicats i sembla que els funcionaris no han tingut cap formació sobre aquestes disposicions.
25. Les autoritats andorranes també han informat que el 30 de juny de 2003 es va promulgar una nova llei sobre el contracte de treball. Aquesta llei conté diversos articles que prohibeixen la discriminació racial, entre altres, respecte de la indemnització per acomiadament. Tot acomiadament discriminatori per raons de naixement, raça, origen o religió dona dret als treballadors a rebre una indemnització o a demanar la seva reincorporació al lloc de treball. L'article 76 de la llei estableix que tot acomiadament discriminatori serà castigat amb l'obligació d'una indemnització que sigui suficientment dissuasiva per al patró i que proporcioni una reparació apropiada a l'empleat. El patró pot incórrer en una multa de 2.501 fins a 12.000 euros. L'ECRI es felicita per aquesta nova llei que és un pas positiu en la lluita contra la discriminació racial en el lloc de treball. Tanmateix, sembla que aquesta llei ha estat fins ara rarament aplicada.

26. L'ECRI lamenta que no s'hagi promulgat encara un conjunt general i detallat de mesures civils i administratives que prohibeixin la discriminació racial en tots els àmbits. En aquest sentit, desitja cridar l'atenció de les autoritats andorranes sobre la seva Recomanació de política general núm. 7 amb relació a la legislació nacional per combatre el racisme i la discriminació racial, especialment el Capítol III. L'apartat 7 d'aquest capítol recomana la promulgació d'una llei que prohibeixi la discriminació racial per part de tota autoritat pública i tota persona física o jurídica, ja sigui en el sector públic o el privat. La Recomanació de política general núm. 7 recomana també que la llei hauria de garantir un procediment judicial i/o administratiu fàcilment accessible i també uns procediments de conciliació a la disposició de totes les víctimes de discriminació racial.

Recomanacions:

27. L'ECRI recomana de nou a les autoritats andorranes d'assegurar el control de l'aplicació dels articles 21, 59-3 i 70 del Codi de l'Administració del Principat d'Andorra. Recomana que assegurin que els funcionaris rebin formació sobre aquestes disposicions i que aquestes siguin àmpliament divulgades, per tal que els drets i les obligacions que se'n deriven siguin més ben coneguts.
28. L'ECRI recomana que les autoritats assegurin la divulgació de la llei sobre el contracte de treball. També recomana que ofereixin formació als funcionaris, als patrons i als empleats sobre l'aplicació d'aquesta llei.
29. L'ECRI recomana fermament a les autoritats andorranes d'adoptar una llei general contra la discriminació racial de conformitat amb el Capítol III de la seva Recomanació de política general núm. 7. En aquest sentit recomana que impliquin en aquest procés les ONG, la societat civil i els sindicats.

L'Administració de Justícia

30. El cos judicial andorrà rep la seva formació inicial i continuada a França i Espanya. La Universitat d'Andorra també ofereix als jutges i als juristes un curs de postgrau en dret andorrà. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que el Consell Superior de la Justícia vol afegir els temes de drets fonamentals i jurisprudència del Tribunal Europeu de drets humans al programa d'aquest curs. També han informat l'ECRI que els batlles i les persones que treballen en l'Administració de Justícia havien rebut una formació general sobre les disposicions del nou Codi penal⁴ que no es refereixen específicament als articles que castiguen els delictes racials. Les autoritats han declarat a l'ECRI que el Consell Superior de Justícia ha signat un conveni amb l'Escola Judicial del Consell General del Poder judicial a Barcelona – la institució que duu a terme la formació continuada als batlles d'Andorra – pel qual els formadors aniran a Andorra per parlar amb els batlles i poder dissenyar per a ells uns cursos de formació específics. L'acord amb l'Escola Judicial del Consell General del Poder judicial a Barcelona no sembla que inclogui mòduls sobre temes de racisme i discriminació racial i, per ara, els batlles andorrans no reben formació específica sobre aquests temes.
31. Diverses fonts han informat l'ECRI, i les autoritats ho han confirmat, que l'Administració de Justícia és lenta per diversos motius. A la Batllia hi ha una càrrega de treball important, un nombre limitat de batlles (onze) i una rotació freqüent: sovint deixen la professió després de pocs anys per establir-se com a advocats. En el Tribunal de segona instància (catorze jutges) atès que la majoria

⁴ Vegeu "Disposicions en matèria de dret penal" més amunt.

d'ells són francesos o espanyols, s'hi produeixen canvis freqüents. Tot i que l'ECRI no ha tingut cap informació que suggereixi que els no nacionals són més perjudicats que els andorrans com a resultat d'aquesta situació, considera que és una qüestió que mereix que s'hi presti atenció. El fet que el racisme i la discriminació racial són especialment perillosos per a les víctimes i per a la societat en general, fa que el sistema judicial hauria de ser un dels canals on els actes d'aquest tipus siguin castigats el més ràpidament possible.

Recomanacions:

32. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'oferir al cos judicial formació inicial i continuada sobre qüestions relatives al racisme i la discriminació racial. Recomana que considerin la possibilitat d'incloure mòduls sobre aquests temes en el conveni que han signat amb l'Escola Judicial del Consell General del Poder judicial a Barcelona. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que assegurin que el cos judicial rep formació sobre aquells articles del nou Codi penal que castiguen els delictes racistes per tal de preparar-los per aplicar aquelles disposicions quan sigui necessari.
33. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que considerin, com un tema prioritari, les mesures que cal prendre per agilitar la feina del sistema judicial de manera que, entre altres, les víctimes de racisme i discriminació racial obtinguin reparació el més aviat possible.

Òrgans especialitzats i altres institucions

- El Raonador del Ciutadà

34. En el seu segon informe, l'ECRI assenyalava que les autoritats andorranes haurien de considerar ja sigui la creació d'un òrgan especialitzat per combatre el racisme i la intolerància a nivell nacional, ja sigui dotar el Raonador del Ciutadà d'unes funcions especials en aquest àmbit.
35. Andorra no té un òrgan especialitzat per combatre el racisme i la intolerància. El raonador del ciutadà, tot i que no és responsable de manera específica per tractar aquests temes, ha informat l'ECRI que d'ençà que va iniciar el seu mandat l'any 2006, se li havia demanat d'actuar en dos casos relacionats amb racisme i discriminació racial, que havia intentat de resoldre⁵. Sobre aquest punt, va dir que rebia unes 150 queixes l'any i que això li permetia de poder atendre personalment cadascuna de les persones que acudien a ell. Alguns representants de les comunitats d'immigrants han informat l'ECRI que el Raonador del Ciutadà no és una institució prou coneguda en els seus cercles i que rarament rep queixes de no nacionals tot i que és fàcilment accessible. Sobre aquest punt, el raonador del ciutadà va explicar que s'esforçava en donar a conèixer la seva tasca a través dels mitjans de comunicació, de fulletons i també a través de les invitacions que li feien els ambaixadors dels països d'origen dels immigrants, la qual cosa li donava ocasió de poder parlar amb ells directament. El raonador del ciutadà també va informar l'ECRI que presenta al Consell General un informe anual de les seves activitats que es publica en català. Tanmateix, tenint en compte el gran nombre de parlants d'espanyol, portuguès i francès a Andorra, el raonador del ciutadà va ser receptiu a la idea de publicar un resum d'aquest informe en les llengües parlades per aquestes comunitats.

⁵ Vegeu "Disposicions en material penal" més amunt.

Recomanacions:

36. L'ECRI reitera la seva recomanació a les autoritats andorranes que aquestes creïn un òrgan especialitzat d'acord amb les línies proposades en la seva Recomanació de política general núm. 2 sobre òrgans especialitzats per combatre el racisme, la xenofòbia, l'antisemitisme i la intolerància al nivell nacional, o bé d'ampliar el mandat del Raonador del Ciutadà per cobrir de manera específica aquestes qüestions. Recomana en aquest sentit que assegurin que rep els recursos humans i econòmics que siguin necessaris.
37. L'ECRI recomana que les autoritats andorranes proveeixin el Raonador del Ciutadà amb els recursos que siguin necessaris per dur a terme campanyes d'informació destinades a que la seva institució sigui més ben coneguda entre les comunitats d'immigrants. Recomana que assegurin que els representants d'aquestes comunitats prenguin part en aquestes campanyes.
38. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes de proporcionar al Raonador del Ciutadà els mitjans necessaris per traduir el seu informe anual a l'espanyol, al portuguès i al francès o perquè se'n publiqui un resum detallat en aquestes tres llengües.

Educació i sensibilització

39. En el seu segon informe, l'ECRI encoratjava les autoritats andorranes a continuar i intensificar els seus esforços per promoure els drets humans i la tolerància a les escoles. Va suggerir d'elaborar uns programes escolars per promoure el valor de la diversitat cultural que ofereix la coexistència de molts grups nacionals diferents a Andorra.
40. Pel que fa a l'ensenyament dels drets humans i la tolerància a les escoles, les autoritats andorranes han informat l'ECRI que els objectius generals de l'ensenyament inclouen els conceptes de ciutadania democràtica, tolerància i no-discriminació. Van declarar que els tres sistemes d'ensenyament públic (els sistemes andorrà, espanyol i francès) ⁶ cooperen en la formació sobre la diversitat cultural, els valors i la ciutadania democràtica. També van informar l'ECRI que aquests sistemes estaven redissenyant els seus programes de conformitat amb la seva pròpia organització.
41. Segons les autoritats hi ha pocs casos de racisme i discriminació racial a les escoles a Andorra i que només un cas va ser comunicat a la policia. Tot i que no es porta cap registre específic sobre els incidents racistes a les escoles, tot conflicte que es produeixi en una escola figura en un registre general on s'indica la naturalesa del conflicte. Les autoritats han confirmat que els conflictes d'aquest tipus no van més enllà d'insults entre els alumnes. Atesa la importància de fer que els alumnes siguin conscients dels temes relacionats amb el racisme i la discriminació racial des de ben joves, l'ECRI considera que la seva Recomanació de política general núm. 10 sobre la lluita contra el racisme i la discriminació racial a l'escola i a través de l'educació pot servir com a referència en aquest àmbit. En aquest text, es recomana que els estats membres assegurin que l'educació escolar jugui un paper important en la lluita contra el racisme i la discriminació racial en la societat, i assegurin, entre altres coses, que

---

⁶ Per a més informació sobre els sistemes d'ensenyament a Andorra, vegeu "Accés als serveis públics" més endavant.

l'ensenyament dels drets humans formi part integrant dels cursos escolars a tots els nivells i a través de totes les disciplines, a partir de l'escola maternal⁷.

42. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que els ensenyants reben una formació inicial i continuada sobre diversitat cultural i lingüística i que, en general, estan interessats en els cursos que s'ofereixen sobre aquests temes. També van explicar que s'oferien als ensenyants cursos de formació continuada sobre qüestions relatives al racisme i la discriminació racial. Van especificar que tots els cursos de formació continuada s'ofereixen als ensenyants dels tres sistemes educatius. Tanmateix, són els propis ensenyants els qui escullen el tipus de curs que volen seguir. Sobre aquest punt, l'ECRI desitja de nou cridar l'atenció de les autoritats andorranes sobre la Recomanació de política general núm. 10 en la qual es recomana als estats membres de formar tot el personal ensenyant a treballar en un entorn multicultural, i oferir-los una formació inicial i continuada dissenyada per promoure la sensibilització en temes referents al racisme i la discriminació racial i les conseqüències perjudicials en els resultats escolars dels infants que són víctimes d'aquests fenòmens⁸. L'ECRI es felicita pel fet que a partir del mes de setembre del 2007 els nous ensenyants que es reclutaran per al sistema d'ensenyament andorrà assistiran a un curs que cobreix els temes de drets humans.

Recomanacions:

43. L'ECRI recomana que les autoritats andorranes s'assegurin que la revisió dels programes als tres sistemes d'ensenyament públic contingui mòduls sobre l'ensenyament dels drets humans en general i temes referents a la lluita contra el racisme i la discriminació racial en particular. En aquest sentit, recomana que s'inspirin en la Recomanació de política general núm. 10 per combatre el racisme i la discriminació racial a l'escola i a través de l'educació.
44. L'ECRI recomana que les autoritats andorranes s'assegurin que el personal ensenyant de tots els sistemes educatius rebi formació inicial i continuada sobre qüestions de racisme i discriminació racial inspirant-se, entre altres, en la seva Recomanació de política general núm. 10.

Acolliment i estatus dels no nacionals

45. En el seu segon informe, l'ECRI assenyalava que Andorra no tenia legislació aplicable als sol·licitants d'asil i als refugiats, sobretot perquè Andorra no rebia peticions d'asil. L'ECRI també assenyalava que no hi havia cap projecte de llei que s'hagués tramès al Parlament per al seu estudi.
46. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que encara no hi ha cap llei sobre els sol·licitants d'asil i els refugiats i que pel moment no se l'han plantejada. Han informat l'ECRI que han estat admesos a Andorra un cert nombre de nacionals d'Eritrea per motius humanitaris i que aquests van rebre un visat de turista de tres mesos a la seva arribada. Les autoritats també han informat l'ECRI que aquestes persones es troben ara totalment integrades a la societat andorrana i l'ECRI es felicita per aquest acte humanitari. Tanmateix, tot i que Andorra no rep pel moment sol·licituds d'asil, el fet de promulgar una llei sobre les peticions d'asil i els refugiats donaria la possibilitat a les autoritats andorranes de dur a terme aquest tipus d'accions i altres mesures dins un marc legislatiu apropiat.

⁷ Capítol II, apartat 2 a).

⁸ Capítol III, apartat 2.

Recomanacions:

47. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que adoptin una llei sobre la petició d'asil i els refugiats que sigui de conformitat amb els estàndards internacionals en aquesta matèria.

Accés als serveis públics

- Accés a l'educació

48. En el seu segon informe, l'ECRI expressava la seva opinió que les autoritats andorranes haurien, d'una banda, de generalitzar l'ensenyament de les llengües maternes dels infants, altres que el català, però de l'altra, també remarcava la gran importància que aquests alumnes no nacionals coneguessin també el català. L'ECRI també va demanar a les autoritats andorranes de prestar una atenció immediata al problema de l'accés a les escoles dels fills dels treballadors temporers i fer tots els esforços que siguin necessaris per trobar una solució apropiada, atès que aquests treballadors resideixen i treballen *de facto* tot l'any a Andorra.
49. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que en els tres sistemes educatius d'Andorra s'ensenyen quatre llengües (català, espanyol, francès i anglès). Pel que fa al portuguès, d'acord amb el Tractat de cooperació en matèria educativa signat entre el Principat d'Andorra i Portugal, els alumnes d'edats entre els 8 i els 12 anys reben classes opcionals, amb caràcter gratuït, fora de l'horari escolar. Dins el marc d'aquest Tractat es pensa ampliar aquestes classes i oferir-les des del primer any de l'ensenyament primari. Les autoritats també han confirmat que des del curs acadèmic 2006-2007, s'ofereixen en modalitat opcional, classes de portuguès als alumnes de l'escola secundària. Han informat l'ECRI que en els diferents sistemes educatius s'han creat classes per als alumnes que acaben d'arribar. El català també s'ensenya en totes les escoles al llarg de tot l'ensenyament obligatori, a partir de la maternal i al llarg de tot l'ensenyament. L'ECRI ha rebut confirmació que, en general, els alumnes tenen un bon coneixement del català, l'espanyol i el francès en finalitzar l'ensenyament obligatori.
50. L'ECRI es complau de saber que d'ençà el segon informe, s'han fet esforços per tal de poder escolaritzar els fills dels treballadors temporers en les mateixes condicions que els altres alumnes.

Recomanacions:

51. L'ECRI anima les autoritats andorranes a continuar oferint classes de llengua materna i català a les escoles dels tres sistemes educatius, i recomana que s'ofereixin classes de portuguès dins de l'horari escolar. L'ECRI anima també les autoritats a continuar oferint escolarització als fills dels treballadors temporers i recomana que es presti una atenció especial als infants en aquesta situació.
52. El Ministeri d'Educació manté una base de dades que conté les dades de tots els alumnes, incloent-hi informació sobre la nacionalitat. Les autoritats han informat l'ECRI que aquesta base de dades els permet de controlar la situació dels alumnes i també recollir dades a efectes estadístics. L'ECRI considera que aquesta base de dades també pot servir per controlar els progressos dels alumnes d'origen immigrant per tal de resoldre els problemes amb què es poden enfrontar.

Recomanacions:

53. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que utilitzin aquesta base de dades que manté el Ministeri d'Educació sobre la situació dels alumnes, per identificar problemes amb els quals es poden trobar enfrontats alumnes d'origen immigrant, per tal d'introduir programes per resoldre aquests problemes tal com s'aconsella en la Recomanació de política general núm. 10 de l'ECRI.⁹

- Accés a l'habitatge

54. En el seu segon informe, l'ECRI instava les autoritats andorranes a controlar de més a prop la situació dels no nacionals pel que fa a l'accés a l'habitatge i a treballar en la sensibilització entre el públic en general per tal d'evitar estereotips i perjudicis que poden portar a dificultats en aquest àmbit.
55. Les ONG han informat l'ECRI, i les autoritats ho han confirmat, que el cost de la vivenda és molt alt a Andorra de manera que molta gent tenen dificultats per trobar allotjament. Les autoritats han explicat a l'ECRI que el Ministeri de l'Habitatge va crear el 2005 una sèrie de mesures per abordar aquest problema, creant, entre altres, unes ajudes al lloguer d'habitatges. Aquestes ajudes es concedeixen a persones que han estat residint a Andorra legalment durant els últims cinc anys. Les autoritats van explicar que estaven estudiant la possibilitat de concedir uns préstecs a l'habitatge que anirien destinats, a partir de 2008, a persones que haguessin residit a Andorra menys de cinc anys. Les estadístiques del Govern mostren que la majoria de persones que van rebre aquestes ajudes han estat espanyols, seguides d'andorrans i portuguesos. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no havien rebut queixes de discriminació racial en l'accés a l'habitatge.

Recomanacions:

56. L'ECRI anima les autoritats andorranes a prosseguir els seus esforços per donar accés a l'habitatge a aquelles persones que tenen dificultats en trobar allotjament. En aquest sentit, recomana que s'assegurin que les persones que han estat residint legalment a Andorra durant menys de cinc anys puguin ser també beneficiàries d'aquestes ajudes.

Ocupació

57. En el seu segon informe, l'ECRI considerava que seria útil iniciar una investigació sobre la possible existència a Andorra de manifestacions de discriminació i racisme en l'àmbit de l'ocupació i el seu abast. L'ECRI també va suggerir la introducció en el dret civil i administratiu del repartiment de la càrrega de la prova en els casos de discriminació racial en l'àmbit laboral per tal de facilitar les denúncies davant els tribunals.
58. L'ECRI es felicita per la creació d'un servei d'ocupació en el departament de treball del Ministeri de Justícia i Interior, el 31 de juliol de 2002. Aquest servei, que és gratuït, està destinat a les persones que busquen feina i als empresaris. Segons les estadístiques del Govern, entre l'1 de febrer de 2002 i el 28 de novembre de 2006, d'un total de 2.027 persones que buscaven feina i que es van enregistrar al Servei d'ocupació, un 43,9% eren espanyoles, 22,9%

⁹ Capítol I, apartat 2.

andorranes, 16,9% portugueses, 3,9% franceses, 2,5% nacionals d'altres estats membres de la Unió Europea i el restant 9,8% de països no membres de la UE. De les 385 persones que van trobar treball amb l'ajut d'aquest servei durant el mateix període, 45,5% eren espanyoles, 27,8% andorranes, 13,5% portugueses, 3,1% franceses, 1,6% nacionals d'altres estats membres de la Unió Europea i 8,6% de països no membres de la UE. Cal assenyalar que el percentatge de persones no andorranes que busquen feina és degut en part al fet que aquestes són més nombroses que les persones amb nacionalitat andorrana. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que l'any 2006 es van dur a terme dos estudis titulats respectivament "Estudi sociològic sobre la rotació dels immigrants" i "Entrevistes sobre immigració i treball". Aquests estudis tracten diversos temes relatius als treballadors estrangers, incloent-hi els motius pel quals van a treballar a Andorra, la manera com s'integren al país durant el seu primer any i la seva integració social i cultural. Les autoritats andorranes han explicat a l'ECRI que aquests estudis estaven destinats, entre altres coses, a intentar reduir la gran rotació de treballadors immigrants i estrangers a Andorra¹⁰. Representants de treballadors no andorrans es van felicitar de la gran qualitat d'aquests estudis. Tanmateix, semblaria que els resultats dels estudis no s'han traduït en polítiques del Govern en l'àmbit de l'ocupació.

59. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que de fet no han rebut queixes per discriminació racial en l'àmbit laboral i que el departament d'inspecció de treball no ha enregistrat cap cas d'aquesta discriminació. Van informar que pel que fa als casos portats a la Batllia —el tribunal competent per als litigis iniciats per una part en un contracte laboral— un indicador que ofereix un retrat de la situació, mostrava que entre l'1 de gener de 2002 i el 23 de març de 2007, es van tractar 450 casos, dels quals tres es referien a queixes per discriminació laboral. Dos d'ells estaven relacionats amb embarassos i el tercer que es troba ara en la primera instància es referia a comentaris ofensius. Tanmateix, pot ser que sigui difícil presentar denúncies per discriminació racial en el treball perquè la legislació andorrana no preveu el repartiment de la càrrega de la prova en els casos d'aquest tipus. En aquest sentit, l'ECRI desitja portar a l'atenció de les autoritats andorranes, la Recomanació de política general núm. 7, en la qual es recomana que els estats membres assegurin que "si hi ha persones que es consideren perjudicades per un acte discriminatori puguin portar davant el Tribunal o l'autoritat competent els fets pels quals es pot presumir que han estat objecte directament o indirectament d'una discriminació i li correspon al demandat de provar que no ha existit aquesta discriminació"¹¹.
60. Una de les altres dificultats amb què es poden trobar les víctimes de discriminació racial en el treball és el fet que les associacions i els sindicats no poden involucrar-se en aquests casos, com l'ECRI recomana en la seva Recomanació de política general núm. 7. Les autoritats també han informat l'ECRI que Andorra disposa de set inspectors de treball, tres dels quals tracten els temes de condicions de seguretat en el treball (un d'ells es troba actualment en període de formació), mentre que els altres quatre investiguen condicions generals (compliment de la legislació, etc.). En aquest sentit, representants de les comunitats de no-residents i dels treballadors immigrants han expressat el desig que s'augmenti el nombre d'inspectors de treball per millorar l'eficiència de les inspeccions.

---

¹⁰ Per a més detalls sobre els resultats d'aquestes estudis, vegeu "Temes específics" més endavant.

¹¹ Vegeu apartat 11.

Recomanacions:

61. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes de continuar utilitzant les estadístiques que elabora el Servei d'ocupació per controlar la situació dels no nacionals pel que fa a la discriminació racial en el lloc de treball i prendre les mesures que siguin necessàries.
62. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes que utilitzin els resultats dels estudis sobre la situació dels treballadors estrangers, esmentats a l'apartat 59, per dissenyar polítiques destinades a millorar, entre altres, la seva integració en el mercat de treball andorrà i per lluitar contra la discriminació racial que pateixen en aquest àmbit.
63. L'ECRI recomana fermament a les autoritats andorranes que introdueixin en el dret andorrà el repartiment de la càrrega de la prova en els casos de discriminació racial, tal com advoca en la seva Recomanació de política general núm. 7. També recomana, en la línia de l'apartat 25 d'aquesta Recomanació, que la legislació andorrana inclogui disposicions que permetin que organitzacions, com ara associacions sindicals i altres entitats que tenen un interès legítim en la lluita contra el racisme i la discriminació racial, puguin ser part en causes civils, intervenir en causes de dret administratiu o presentar denúncies penals, fins i tot sense que es faci referència a la víctima específica.
64. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'assegurar-se que els recursos humans i econòmics del Servei d'inspecció s'augmentin de manera substancial. També recomana que s'ofereixi formació als inspectors actuals i als que puguin ser reclutats en el futur, sobre qüestions de racisme i discriminació racial, especialment en el sector laboral.

Grups vulnerables**- Petits grups religiosos**

65. En el seu segon informe, l'ECRI expressava el desig que les autoritats andorranes prenguessin mesures per assegurar que els grups religiosos disposessin de locals adequats ja que per raó del nombre reduït dels seus membres no podien aconseguir els mitjans econòmics suficients per construir els seus propis llocs de culte i les seves pròpies institucions culturals o educatives.
66. A Andorra hi ha una comunitat jueva d'unes 100 persones. L'ECRI es complau de constatar que, segons els seus representants, la comunitat no s'enfronta a cap problema especial d'antisemitisme i que en el seu conjunt està ben integrada en la societat andorrana. La comunitat disposa d'una petita sinagoga i un centre comunitari. La comunitat musulmana (unes 600 persones) també disposa d'un centre comunitari. Tanmateix, l'ECRI constata que d'ençà el seu segon informe no s'ha avançat amb relació a la construcció d'una mesquita, ja que aquesta no existeix encara. L'ECRI ha estat informada que les autoritats no concedeixen ajudes per construir llocs de culte i que a Andorra no hi ha cap cementiri jueu o musulmà. Tots els difunts són enterrats en els cementiris comunals d'acord amb els seus ritus religiosos i les seves creences.

Recomanacions:

67. L'ECRI recomana novament a les autoritats andorranes que prenguin mesures per tal que els petits grups religiosos puguin disposar de llocs de culte apropiats i per acollir les seves institucions culturals o educatives.

Mitjans de comunicació

68. En el seu segon informe, l'ECRI invitava les autoritats andorranes a donar suport a les iniciatives dels professionals dels mitjans de comunicació en l'àmbit d'interessos de l'ECRI. En aquest sentit va donar un suport ferm a l'adopció i l'aplicació per part dels professionals dels mitjans de comunicació de codis de conducta que afavoreixin pràctiques més responsables en matèria d'informació.
69. L'ECRI saluda l'adopció d'un document titulat *Llibre d'estil de la redacció de la informació a la RTVSA* per la societat Ràdio i Televisió d'Andorra S.A., l'any 2003. Aquest document, que és un codi de conducta per als periodistes, va ser revisat l'any 2005 tenint en compte el nou Codi penal¹² i prohibeix, entre altres, el racisme i la justificació de l'Holocaust. A més, l'article 2 de la Llei sobre la ràdio i la televisió d'Andorra del 13 d'abril de 2000, estableix que els serveis de radiodifusió i televisió públiques han de sotmetre la seva programació i difusió a, entre altres, els principis de pluralisme cultural, la igualtat i la no-discriminació. Les autoritats andorranes també han informat l'ECRI que l'article 8 d'aquesta llei estableix que el Consell de l'Audiovisual d'Andorra ha d'assegurar que no existeixi discriminació basada, entre altres, en raons de raça o religió. Tanmateix, l'ECRI no té cap informació sobre com funciona aquest òrgan. Les autoritats van dir que s'estava redactant una nova llei de la radiodifusió. Van explicar a l'ECRI que la majoria dels periodistes andorranos reben la seva formació a Espanya i França i que un cop són a Andorra, reben una formació sobre la Constitució, la Llei de radiodifusió i els principis establerts en el Llibre d'estil de l'RTVSA per als redactors de notícies. Tanmateix, no sembla que rebin formació en drets humans en general i en temes relacionats amb el racisme i la discriminació racial en particular. Aquesta formació seria útil, ja que sembla que els mitjans de comunicació encara sovint mencionen la nacionalitat de les persones acusades d'un delictes quan això és innecessari. A més, a part dels Tribunals, no hi ha cap òrgan independent on es puguin adreçar queixes contra els mitjans de comunicació.

Recomanacions:

70. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'assegurar-se que la nova llei de la radiodifusió inclogui disposicions que prohibeixin la discriminació racial. També recomana que encoratgin iniciatives dels mitjans de comunicació per oferir als periodistes formació en drets humans i en qüestions relatives a la lluita contra el racisme i la discriminació racial en particular. A més, l'ECRI recomana la creació d'un òrgan independent que no siguin els tribunals, amb competències que incloguin poder rebre queixes contra els mitjans de comunicació.

¹² Vegeu "Disposicions en material de dret penal" més amunt.

Clima d'opinió

71. En el seu segon informe, ECRI recomanava a les autoritats andorranes que prenguessin totes les mesures necessàries per fer que el públic en general es conscienciï de les qüestions de racisme i intolerància, i per desenvolupar una cultura de tolerància i respecte per la diferència a Andorra. També considerava que calien mesures per fer que la societat andorrana fos conscient de la contribució dels treballadors no andorrans en l'economia i la societat andorranes.
72. L'ECRI constata que, de manera general, a Andorra no es produeixen manifestacions greus de racisme i intolerància. No obstant això, ha estat informada que hi ha un cert nombre d'estereotips, concretament contra la població portuguesa. També ha estat informada que hi ha una certa manca de coneixement pel que fa a les religions diferents de la catòlica, com ara el judaisme i l'islam, tot i que a Andorra es practiquen vuit religions diferents. Sembla, per exemple, que no sempre es fa la diferència entre nacionalitat i religió. També sembla que sigui necessari un millor coneixement d'altres cultures. Sembla que encara calen mesures per fer que el públic en general sigui conscient de la contribució feta per les diverses comunitats de residents no andorrans a la societat andorrana, entre altres, per afavorir la integració¹³ i el reconeixement mutu com també una millor comprensió de la diversitat de la societat andorrana.

Recomanacions:

73. L'ECRI reitera la seva recomanació que les autoritats andorranes duguin a terme campanyes de sensibilització sobre temes referents al racisme. També recomana que es duguin a terme campanyes de sensibilització sobre l'existència de les diferents comunitats que viuen al Principat i de la seva contribució a la societat. Recomana que impliquin a totes les iniciatives d'aquest tipus les ONG, la societat civil i el Raonador del Ciutadà.

Conducta dels agents de l'ordre

74. L'ECRI ha rebut queixes que un cert nombre de no andorrans havien estat víctimes de conductes indegudes per part d'agents de la policia. L'article 97 de la Llei qualificada del cos de policia del 2004 estableix que tot acte discriminatori comès, entre altres, per raons de raça, de religió, de llengua o d'origen constitueix una falta molt greu. L'article 101 d'aquesta llei estableix per a aquest tipus de falta, l'acomiadament o la suspensió de la persona implicada durant al menys dos anys. Les autoritats andorranes han informat l'ECRI que no hi ha hagut cap procediment judicial contra agents de la policia per motius de racisme o discriminació racial. El Ministeri d'Interior és l'òrgan responsable per obrir una investigació en el cas que un agent de policia cometés una falta greu.
75. Les autoritats andorranes també han informat l'ECRI que els agents de policia reben una formació inicial i continuada que inclou temes de drets humans. No obstant això, no sembla que se'ls ofereixi formació sobre temes relacionats amb el racisme i la discriminació racial. Tampoc no sembla que en els cursos d'aquestes formacions s'hi incloguin les disposicions del Codi penal¹⁴ que castiguen els actes d'aquest tipus.

¹³ Per a més detalls sobre la qüestió de la integració, vegeu "Temes específics" més endavant.

¹⁴ Vegeu "Disposicions en material de dret penal" més amunt.

Recomanacions:

76. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'assegurar-se que es dugui a terme una investigació independent en el cas de denúncies per conducta indeguda dels agents de policia. Per això, recomana que es creï un òrgan independent per investigar les denúncies contra membres de les forces de la policia i castigar els actes d'aquest tipus. També recomana d'assegurar-se que els agents de policia rebin una formació inicial i continuada sobre temes relacionats amb el racisme i la discriminació racial com també de les disposicions del Codi penal que prohibeixen els actes racistes.

Control de la situació en el país

77. En el seu segon informe, l'ECRI encoratjava les autoritats andorranes a desenvolupar sistemes de control de la situació de no nacionals en àmbits com ara l'ocupació, l'habitatge i l'educació.

78. La Llei qualificada sobre la protecció de dades personals 15/2003, va ser promulgada el 18 de desembre de 2003. L'article 19 d'aquesta llei estableix que les dades sensibles (és a dir, dades sobre, entre altres, les creences religioses de les persones i el seu origen ètnic) només poden ser tractades i comunicades amb el consentiment de la persona concernida. L'article 20 estableix unes poques excepcions al requisit del consentiment exprés i els articles 38 al 43 contenen disposicions sobre l'establiment i el funcionament de l'Agència de Protecció de dades d'Andorra. L'Agència va ser creada per decret de l'1 de juliol de 2004 i les seves facultats inclouen el control del compliment de la Llei qualificada 15/2003, el manteniment d'un registre de dossiers que contenen dades personals i la sanció de les infraccions a les disposicions d'aquesta llei¹⁵. Per tant, Andorra té els mitjans jurídics i institucionals per recollir dades ètniques. No obstant això, no té un sistema de recollida de dades que pugui oferir una visió general sobre la situació de la població no andorrana en àmbits com ara el treball i l'accés als serveis públics.

Recomanacions:

79. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes de reflexionar sobre la manera de crear un sistema de recollida de dades general de conformitat amb el que estableix la Llei qualificada 15/2003, per tal de valorar la situació de les diverses comunitats que viuen al Principat i introduir polítiques destinades a resoldre els problemes que puguin sorgir. L'ECRI recomana que les autoritats duguin a terme una campanya d'informació sobre aquesta llei i sobre l'Agència de protecció de dades, adreçada al públic en general, als funcionaris i a les ONG.

80. L'ECRI subratlla que un sistema d'aquest tipus hauria de complir les normes i les recomanacions europees i internacionals sobre protecció de dades i protecció de la privacitat, tal com ho assenyala en la seva Recomanació de política general núm. 1 sobre la lluita contra el racisme, la xenofòbia, l'antisemitisme i la intolerància. Les autoritats andorranes haurien d'assegurar que aquestes dades es recullen amb un esperit de respecte per l'anonimat i la dignitat de les persones concernides i en compliment del principi del consentiment informat. El sistema de recollida de dades sobre el racisme i la discriminació racial hauria de

---

¹⁵ Vegeu l'article 40 de la Llei qualificada 15/2003.

tenir també en compte la dimensió de la igualtat entre dones i homes, especialment atesa la possibilitat d'una doble o múltiple discriminació.

II. TEMES ESPECÍFICS

Integració de persones d'origen immigrant

81. En el seu segon informe, l'ECRI animava fermament les autoritats andorranes a continuar esmerçant esforços per ajudar els residents estrangers a integrar-se en la societat andorrana. L'ECRI també recomanava que les autoritats estenguessin el dret de vot a les eleccions locals als residents estrangers de llarga durada.
82. Segons les dades del Govern, el 2006, d'una població de 81.222, les quatre comunitats més importants a Andorra eren els andorrans (29.535), seguits dels espanyols (27.638), els portuguesos (12.789) i els francesos (5.104). La resta de la població la conformen nacionals d'estats membres de la UE i de països tercers. Els resultats dels estudis que s'han esmentat més amunt "Estudi sociològic sobre la rotació dels immigrants" i "Entrevistes sobre immigració i treball"¹⁶ han proporcionat informació important sobre la situació dels estrangers a Andorra. Els autors de "Entrevistes sobre immigració i treball" van trobar que hi havia un cert nombre d'estereotips i prejudicis, com també factors que aguditzaven la divisió mentre que ni havia altres que la mitigaven. Un dels factors que aguditzen la divisió entre les comunitats és el fet que només una part de la població (els andorrans) té dret a vot. Aquest estudi també assenyala d'una part, una certa divisió econòmica, ja que els llocs de treball es divideixen sobre una base comunitària amb una piràmide social encapçalada pels andorrans, seguits dels francesos, després els espanyols, etc. D'altra banda, les nombroses oportunitats que s'obren als fills dels immigrants, la mobilitat social, l'educació mixta a les escoles i la dimensió del país afavoreixen el grau de cohesió social. Els autors de l'estudi van informar també l'ECRI que segons l'estudi, la divisió no sembla que s'ampliï, i tot i que existeixen alguns estereotips contra diverses comunitats, tampoc sembla que aquests s'agreugin. Pensen que, en aquest àmbit, el factor econòmic serà decisiu. Com ja s'ha dit abans, els resultats d'aquests estudis podrien ser la base per a una política del Govern destinada a millorar la integració dels estrangers a Andorra, ja que aporten informació sobre àrees que demanen una atenció especial. En aquest sentit, l'ECRI ha estat informada que la possibilitat que els estrangers poguessin votar en les eleccions locals ha estat un tema recurrent des del 2006. Els no andorrans consideren aquest tema important i pensen que el fet de no poder participar en les eleccions locals els impedeix d'exercir plenament els seus drets.
83. S'han pres una sèrie de mesures per ajudar la integració dels no andorrans, com ara l'oferta de classes de català gratuïtes. Durant els últims cinc anys, s'han obert centres d'autoaprenentatge i s'ofereixen classes impartides per professors amb horaris diversos durant el dia. També hi ha un centre d'educació d'adults. L'ECRI ha estat informada que les persones que treballen no sempre disposen de temps lliure per assistir a aquestes classes i que caldria oferir-les al lloc de treball.

¹⁶ Vegeu "Ocupació" més amunt.

Recomanacions:

84. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'elaborar polítiques per promoure la integració dels no andorrans en tots els àmbits, basant-se de manera especial en els resultats d'aquests estudis.
85. L'ECRI recomana fermament a les autoritats andorranes de fomentar el debat sobre la possibilitat de permetre que els no andorrans participin en les eleccions locals i que se'ls concedeixi aquest dret.
86. L'ECRI recomana a les autoritats que trobin maneres d'oferir classes gratuïtes de català als llocs de treball a les persones que ho necessiten, per tal d'ajudar-les a integrar-se en la societat andorrana.
87. En el seu segon informe, l'ECRI expressava la seva preocupació pel fet que la nova llei d'immigració no permetia el dret al reagrupament familiar per als treballadors temporers. Per tant, recomanava fermament a les autoritats andorranes que revisessin aquesta qüestió i els concedissin aquest dret.
88. La Llei qualificada d'immigració promulgada el 14 de maig de 2002 que va entrar en vigor el mes de setembre d'aquell any, no permetia el dret al reagrupament familiar als treballadors temporers. S'està discutint al Parlament una nova llei d'immigració i no sembla que aquesta permetrà el reagrupament familiar als treballadors temporers. L'ECRI ha estat informada que tot i que segons la llei, els treballadors temporers tenen contractes d'una validesa de només sis mesos, de fet alguns d'ells romanen a Andorra més temps si els contractes se'ls renoven diverses vegades, per exemple. El fet de no tenir dret al reagrupament familiar els representa un desavantatge enfront dels altres treballadors estrangers que resideixen a Andorra. L'ECRI també ha estat informada que amb la nova llei d'immigració, les persones només podran gaudir del dret al reagrupament familiar després d'un any de residir a Andorra.
89. Pel que fa a la situació actual dels treballadors temporers, les autoritats andorranes han explicat que l'article 27 de la Llei qualificada d'immigració estableix que la durada del permís com a treballador temporer als efectes de la immigració, no pot ser superior als dotze mesos i que no hi ha cap possibilitat d'extensió. Han confirmat que a l'acabament d'aquest període, el titular d'una autorització de treball com a temporer ha d'esperar cinc mesos abans de poder demanar-ne una altra a l'efecte d'una immigració temporal. També han informat l'ECRI que un treballador temporer que desitja continuar treballant a Andorra ha de sol·licitar una autorització temporal de residència i treball de conformitat amb l'article 27 de l'esmentada llei. Les autoritats han finalment confirmat que el Departament d'Immigració informa a tots els estrangers que desitgen obtenir un permís d'immigració de totes les opcions que tenen a la seva disposició, les condicions que han de complir, com també els seus drets i obligacions.

Recomanacions:

90. L'ECRI demana de nou a les autoritats andorranes que permetin el reagrupament familiar als treballadors temporers i recomana que aprofitin l'oportunitat de la nova llei d'immigració per fer-ho. També recomana fermament que s'assegurin que la nova llei no conté disposicions que puguin fer més difícil la integració dels estrangers.

Legislació sobre la nacionalitat

91. En el seu segon informe, l'ECRI considerava que el requisit de 25 anys de residència per obtenir la nacionalitat andorrana era excessiu i demanava que es reduís per conformar-se més a les normes europees, tenint en compte, en particular, el fet que el Conveni europeu sobre la nacionalitat estableix en aquest sentit un període de residència no superior a deu anys per poder presentar la sol·licitud de la nacionalitat. L'ECRI també animava fermament les autoritats andorranes a considerar els requisits per fer més flexible l'obtenció de la doble nacionalitat. Considerava que les autoritats haurien d'encoratjar les persones concernides a sol·licitar la nacionalitat amb la divulgació més extensa possible de la informació relativa al procediment de naturalització.
92. D'ençà la publicació del segon informe de l'ECRI, Andorra ha promulgat la Llei qualificada del 27 de maig de 2004 de modificació de la Llei qualificada de la nacionalitat. Aquesta nova llei representa un primer pas vers l'aplicació de la recomanació més amunt esmentada. L'article 11 de la llei estableix el requisit de 20 anys de residència per tenir dret a obtenir la nacionalitat andorrana. Per als joves que han fet tota la seva escolaritat a Andorra, aquest requisit es redueix a deu anys¹⁷. L'ECRI tot i que es felicita d'aquesta millora en la legislació sobre la nacionalitat, assenyala que encara existeixen certs problemes relacionats amb les sol·licituds per adquirir la nacionalitat. En aquest sentit, l'ECRI ha estat informada que molt poques persones d'origen immigrant han sol·licitat la nacionalitat andorrana. Tot i que això es deu a diversos factors, un dels factors decisius és la impossibilitat de mantenir la doble nacionalitat. L'ECRI ha estat informada que, per exemple, malgrat que uns 5.000 espanyols tenen dret a sol·licitar la nacionalitat andorrana, pocs d'ells ho han fet, en part per aquest motiu; l'altre motiu és que després de deu anys de residència ja tenen una sèrie d'avantatges econòmics com els nacionals. El període de residència (20 anys) que es requereix per obtenir la nacionalitat andorrana és encara molt més llarg que l'establert pel Conveni europeu sobre la nacionalitat (no més de 10 anys), i també sembla que juga un paper en la decisió de les persones d'origen estranger a sol·licitar la nacionalitat. A més, el debat sobre la nacionalitat andorrana és un tema que continua essent necessari, d'una banda perquè els andorrans siguin conscients d'aquesta qüestió i de l'altra per informar les persones d'origen estranger dels avantatges que això pot tenir pel que fa a la seva integració en la societat andorrana. Tot i que sembla que aquest debat ja s'ha iniciat, l'ECRI no té informació que suggereixi que s'han pres mesures per informar de la possibilitat de demanar la nacionalitat andorrana a aquelles persones que hi tenen dret.

Recomanacions:

93. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes d'agilitar més la legislació sobre la nacionalitat en el sentit de facilitar-ne l'accés reduint el requisit d'anys de residència per obtenir-la a deu anys, com estableix el Conveni europeu sobre la nacionalitat. També recomana que la legislació andorrana permeti la possibilitat de mantenir la doble nacionalitat.
94. L'ECRI recomana a les autoritats andorranes de dur a terme campanyes d'informació i debats públics sobre les possibilitats d'adquisició de la nacionalitat andorrana. Recomana que impliquin les ONG, els representants de grups d'immigrants i altres agents socials en aquestes campanyes.

¹⁷ Article 11 1) i 2) de la llei.

BIBLIOGRAFIA

Aquesta bibliografia conté la llista de les fonts principals d'informació publicades que han estat utilitzades durant l'anàlisi de la situació a Andorra. No ha de ser considerada com una llista exhaustiva de totes les fonts d'informació que es van posar a disposició de l'ECRI durant la preparació de l'informe.

1. CRI (2003) 2: *Second rapport sur Andorre*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, 15 avril 2003
2. CRI (99) 29 : *Rapport sur Andorre*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, 24 mai 1999
3. CRI (96) 43 : *Recommandation de politique générale n° 1 de l'ECRI : La lutte contre le racisme, la xénophobie, l'antisémitisme et l'intolérance*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, octobre 1996
4. CRI (97) 36 : *Recommandation de politique générale n° 2 de l'ECRI : Les organes spécialisés dans la lutte contre le racisme, la xénophobie, l'antisémitisme et l'intolérance au niveau national*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, juin 1997
5. CRI (98) 29 : *Recommandation de politique générale n° 3 de l'ECRI : La lutte contre le racisme et l'intolérance envers les Roms/Tsiganes*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, mars 1998
6. CRI (98) 30 : *Recommandation de politique générale n° 4 de l'ECRI : Enquêtes nationales sur l'expérience et la perception de la discrimination et du racisme par les victimes potentielles*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, mars 1998
7. CRI (2000) 21 : *Recommandation de politique générale n° 5 de l'ECRI : La lutte contre l'intolérance et les discriminations envers les musulmans*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, avril 2000
8. CRI (2001) 1 : *Recommandation de politique générale n° 6 de l'ECRI : La lutte contre la diffusion de matériels racistes, xénophobes et antisémites par l'Internet*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, décembre 2000
9. CRI (2003) 8: *Recommandation de politique générale n° 7 de l'ECRI sur la législation nationale pour lutter contre le racisme et la discrimination raciale*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, décembre 2002
10. CRI (2004) 26 : *Recommandation de politique générale n° 8 de l'ECRI pour lutter contre le racisme tout en combattant le terrorisme*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, mars 2004
11. CRI (2004) 37 : *Recommandation de politique générale n° 9 de l'ECRI sur la lutte contre l'antisémitisme*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, juin 2004
12. CRI (2007) 6: *Recommandation de politique générale n°10 de l'ECRI pour lutter contre le racisme et la discrimination raciale dans et à travers l'éducation scolaire*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, décembre 2006
13. CRI (2007) 39: *Recommandation de politique générale n°11 de l'ECRI sur la lutte contre le racisme et la discrimination raciale dans les activités de la police*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, juin 2007
14. CRI (98) 80 rév 4: *Mesures juridiques existantes dans les Etats membres du Conseil de l'Europe en vue de lutter contre le racisme et l'intolérance - Andorre*, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance, Conseil de l'Europe, 2005
15. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra Núm. 8 – any 8, 31.1.1996, *Llei qualificada de la nacionalitat*, 5 d'octubre de 1995
16. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra, Núm 51 – any 5, 28.9.1993, *Llei qualificada de la nacionalitat*, 3 de setembre de 1993

17. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra, Núm 6 – any 7, 25.1.1995, *Llei de modificació de la llei qualificada de la nacionalitat*, 21 de desembre de 1994
18. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra Núm. 86 – any 18, 22.11.2006, *Llei 15/2006, del 27 d'octubre, qualificada de modificació de la llei qualificada de la nacionalitat, de 5 d'octubre de 1995*, 27 d'octubre del 2006
19. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra Núm. 39 – any 16, 30.6.2004, *Llei 10/2004, del 27 de maig, qualificada de modificació de la llei qualificada de la nacionalitat*, 27 de maig del 2004
20. Govern d'Andorra, Ministeri de Justícia i Interior, *Estadístiques de població any 2005*
21. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra Núm. 36- any 19, 25.4.2007, *Decret de modificació del Reglament d'ajuts a l'habitatge de lloguer*, 18 d'abril del 2007
22. Butlletí Oficial del Principat d'Andorra Num. 89 – any 18, 6.12.2006, *Reglament de creació i funcionament de la Borsa d'Habitatge d'Andorra*, 29 de novembre del 2006
23. Convention entre la République Française, le Royaume d'Espagne et la Principauté d'Andorre relative à l'entrée, à la circulation, au séjour et à l'établissement de leurs ressortissants
24. Convention entre la République Française, le Royaume d'Espagne et la Principauté d'Andorre relative à la circulation et au séjour en principauté d'Andorre des ressortissants des Etats tiers
25. Government of Andorra, *Decree of 1-7-2004 approving the Regulation of the public registry for registration of files of personal data*, 7 July 2004
26. *Qualified Act 15/2003, of 18 December, of personal data protection*
27. Government of Andorra, *Decree of 1-7-2004 approving the Regulation of the Andorran Data Protection Agency*, 7 July 2004
28. Gouvernement d'Andorre, *Décret de publication du texte refondu du Code de procedure pénale*, 8 février 2006
29. *Codi Penal*, 21 de febrer de 2005
30. Institució del Raonador del Ciutadà, *Loi de Creation et de Fonctionnement du "Raonador del Ciutadà"*, 4 juin 1998
31. Consell General – Principat d'Andorra, *Constitució del Principat d'Andorra de 28 d'abril 1993*
32. *L'Andorre en chiffres 2007*
33. Hate Crimes in the OSCE Region : *An Overview of Statistics Legislation and National Initiatives, response of the Principality of Andorra to the Office for the Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR)*, 24 July 2006
34. Diari d'Andorra, *Els sindicats denuncien que s'ignoren els consells de la comissió contra el racisme*, 27/03/2007
35. El Periòdic, *El collectiu sindical analitza els drets humans*, 27 de Març del 2007
36. Centre de Recerca Sociològica, Institut d'Estudis Andorrans, *Percepció i Valoració de la Immigració*, Novembre 2006
37. Ministère de l'Education et de la Formation professionnelle, Service de la Formation continue, *Présentation des activités organisées par le Service de la Formation continue en application de la Convention des droits de l'enfant de l'Organisation des Nations Unies*, janvier 1999-décembre 2004
38. Govern d'Andorra, Servei d'Ocupació, *Resum de dades : Demandes d'ocupació inscrites al Servei d'Ocupació, període : 01/02/2004 al 28/11/2006*

